

wujących na miejscową ludność i jej tradycyjny tryb życia (s. 224). Charakteryzując politykę migracyjną w Rosji z przełomu XX i XXI w. zauważa się, że nie sprzyjała ona napływowi etnicznych Rosjan.

Z prognoz demograficznych wynika, że rozwój społeczno gospodarczy Rosji będzie uzależniony w dużym stopniu od napływu imigrantów. Prognozy te są w państwie bardzo niekorzystne (s. 239). Entopolityka Rosji dotyczy także małych narodów, wiodących tradycyjny tryb życia i zamieszkujących na swoich odwiecznych terenach, głównie na Północy, ale także na Syberii i Dalekim Wschodzie. Są one narażane na „wymarcie”. W tej sytuacji ustawodawstwo wychodzi na przeciw ich oczekiwaniom i gwarantuje zachowanie własnej odrębności.

W prezentacji wyzwania: konstruowanie rosyjskiego naroda ukazuje się w wykładzie zagadnienia: 1. Russkij naród, 2. Koncepcje rosyjskiego naroda, 3. Perspektywy formowania rosyjskiego naroda. Podkreśla się tu, że w sferze deklaratywnej etnopolityka Rosji zmierza w kierunku formowania rosyjskiego naroda – ukształtowania i utrwalenia poczucia wspólnoty i patriotyzmu obywateli różnych narodowości. Obiektywne uwarunkowania procesu państwowo i narodotwórczego odzwierciedlone w praktyce politycznej, dostarczają argumentów, że Rosja i polityczny *rossijskij narod* nie mogą istnieć bez uwzględnienia w nich roli Rosjan (rusckiego naroda) (s. 251).

W wykładzie wyraża się opinię, że jest możliwe sformułowanie narodu obywatelskiego pod warunkiem przezwyciężenia kilku barier, m.in. etnonacjonalizmu rosyjskiego etnokracji w republikach – wynikającej z etnocentryzmu i dominacji ludności tytułarnej w organach władzy i administracji, niezadawalającej znajomości języka rosyjskiego w środowiskach wiejskich, na obszarach zamieszkiwania danej narodowości (s. 267).

W *Zakończeniu* konkluduje się, że etnopolityka w Rosji charakteryzuje się swoistym dualizmem. Z jednej strony, ujawnia się przywracanie dumy narodowej (mocarstwiej) etnicznych Rosjan, z drugiej zaś – formuje się naród polityczny (*rossijskij narod*) jako wspólnota obywateli wszystkich narodowości, utożsamiana z silnym państwem (mocarstwem) rosyjskim.

Wykład osadzony jest na starannie zgromadzonej bazie źródłowej oraz literaturze przedmiotu, co ukazuje się w formie aparatu naukowego oraz zestawieniu bibliograficznym (s. 305–332).

Oryginalność prezentowanej pracy zawiera się przede wszystkim w: 1. Zarysowaniu kwestii narodowościowych i etnicznych w Rosji w powiązaniu z polityką państwa, 2. Ukazaniu sytuacji narodowościowej i etnicznej z perspektywy kształtowania się tożsamości narodowej i państwowej Rosji, 3. Wskazaniu możliwości i barier w kształtowaniu się nowej „jakości” narodu w Rosji, 4. Określenie rosyjskiej specyfiki podstawowych elementów konstytuujących naród i etniczność, 5. Odwołanie się do bogatej współczesnej myśli politycznej, dotyczącej współczesnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych zachodzących w Rosji.

Książka zasługuje na dużą uwagę rosoznawców oraz badaczy współczesnych przemian cywilizacyjnych.

Andrzej Chodubski

Jarosław Ćwiek-Karpowicz, *Rosyjska elita władzy centralnej w latach 2000–2008*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2011, ss. 379.

Powszechnie zauważa się, że szczególną rolę w kształtowaniu życia kulturowego, a w tym politycznego obok „wybitnych” jednostek pełnią elity, co ujawnia się zwłaszcza w procesach decyzyjnych od końca XVIII w. oraz w łdzie określonym mianem demokracji. Elity i ich funkcjonowanie jest wyjątkowe we współczesnej rzeczywistości, gdzie obserwuje się umacnianie się autorytaryzmu w sytuacji osłabiania praktyki demokratycznej. Interesująca w wymiarze poznawczym jest analiza funkcjonowania rosyjskich elit władzy centralnej. Jest ona przedmiotem pogłębionych studiów w prezentowanej książce.

We *Wprowadzeniu* do wykładu wskazano, że głównym celem postawionym w pracy jest ryfikacja tezy o reintegracji elity władzy centralnej w Rosji w latach 2000–2008 w wyniku jej częściowej nomenklaturyzacji. Proces ten polegał na adaptacji przez prezydenta Putina

wybranych rozwiązań kadrowo-instytucjonalnych, charakterystycznych dla nomenklatury radzieckiej do nowych warunków systemowych po 2000 r. Podważa się tu tezę, że w czasie prezydentury Putina doszło do militaryzacji elity władzy w Rosji (s. 20).

W celu zweryfikowania hipotezy postawiono kilka istotnych pytań badawczych, jak np. na czym polega istota nomenklatury radzieckiej oraz jaka była jej rola w transformacji ustrojowej na przełomie lat 80., 90. XX w., jakie czynniki warunkowały proces reintegracji elity w Rosji? W jakim stopniu struktura elity władzy centralnej w czasie prezydentury Putina upodobniła się do elit funkcjonujących w innych okresach historycznych ZSRR i Rosji? Co leżało u podstaw znacznego poparcia elity dla polityki realizowanej przez prezydenta Putina?

Wskazano tu, że rozwiązując problem poznawczy pomocne w wyjaśnianiu wielu kluczowych kwestii okazały się następujące metody i techniki badawcze: 1. Historyczno-opisowa, którą odniesiono do ukazania genezy i głównych etapów rozwoju elity władzy w ZSRR i Rosji, 2. Systemowa, którą określono jako funkcjonowanie kanałów rekrutacji elit politycznych, 3. Behawioralna, którą określono zachowania poszczególnych osób w elicie, 4. Komparatywna służąca do ukazania i zdefiniowania różnic w strukturze istniejących w ZSRR i Rosji różnych przedziałach czasowych, 5. Ilościowa, którą ukazano dynamikę zmian społeczno-demograficznych badanej elity i stopnia jej cyrkulacji, 6. Jakościowa, którą zdefiniowano spójność ideową elity.

Istotę problemu poznawczego ukazano w 5 rozdziałach zatytułowanych kolejno: 1. Elita władzy centralnej jako przedmiot badań, 2. Dziedzictwo nomenklaturowe i transformacyjne elity władzy centralnej, 3. Konsolidacja elity władzy centralnej, 4. Zmiany strukturalne w elicie władzy centralnej, 5. Ewolucja postaw elity władzy centralnej.

Prezentując elitę władzy centralnej jako przedmiot badań przypomina się, że termin *elita* został wprowadzony do nauk społecznych na przełomie XIX i XX w. Za jego twórców uznaje się włoskiego uczonego Vilfreda Pareto (1848–1923) i Gaetano Mosca (1858–1941). Od drugiej połowy XIX w. zaczęto rozumieć przez nie

„najlepszych i najzdolniejszych przedstawicieli danej grupy” (s. 29).

Istotne kwestie analityczne stanowią tu: 1. Zagadnienia terminologiczne, 2. Stan badań nad elitami w ZSRR i Rosji, 3. Rodzaje elit i ustrojów politycznych, 4. Rola elity w transformacji ustrojowej, 5. Elita w systemie demokratycznym.

Przypomina się, że w naukach społecznych istnieją trzy podstawowe sposoby wyróżniania członków elity: pozycyjny (instytucjonalny), reputacyjny i decyzyjny. Kryterium pozycyjne wyróżnia elitę na podstawie zajmowanych przez jej członków konkretnych stanowisk i pozycji w hierarchii społecznej. Kryterium reputacyjne określa przynależność do elity na podstawie subiektywnej oceny ekspertów, rzadziej opinii publicznej, dotycząca możliwości wpływu konkretnych osób na proces polityczny. Kryterium decyzyjne wskazuje z kolei na tych członków elity, którzy w wyniku wcześniej przeprowadzonej przez badacza analizy decyzyjnej, wykazują największy wpływ na podejmowane decyzje polityczne. Sposoby identyfikacji członków elity są ze sobą ściśle powiązane (s. 35).

Zauważa się, że w Związku Radzieckim podział na elitę i masy nie mógł być akceptowany ideologicznie, jako że odrzucono zjawiska nierówności społecznej oraz zakładano urzeczywistnienie sprawiedliwości. Elita w tej sytuacji postrzegana była negatywnie. Zmiana w tym względzie nastąpiła na początku lat 90. XX w.

Prezentując problem dziedzictwa nomenklaturowego i transformacyjnego elity wyodrębniono zagadnienia: 1. Charakterystyka nomenklatury, 2. Próba modernizacji systemu nomenklaturowego, 3. Dezintegracja elity w okresie transformacji ustrojowej, 4. Próby reintegracji elity w latach 90. XX w. Wskazując na istotę i pojmowanie nomenklatury przywołuje się m.in. definicję, że jest to spis najważniejszych w państwie stanowisk, których obsadzenie zależy od decyzji odpowiednich komitetów partyjnych oraz jest to lista osób zajmujących owe stanowiska (s. 83). Pierwszy projekt spisu nomenklaturowego powstał w 1923 r. System nomenklaturowy istniał przez cały okres trwania ZSRR, występowało w nim oddzielenie realnej władzy wykonawczej od dekoracyjnej władzy przedstawicielskiej, która formalnie była zwierzchnia

względem egzekutywy, lecz w praktyce – zupełnie jej podporządkowana.

Wskazuje się tu, że najsilniejszą pozycję w radzieckim systemie decyzyjnym odznaczał się w rzeczywistości sekretarz generalny KC KPZPR odpowiedzialny za prace sekretariatu KC. Z biegiem lat nomenklatura radziecka obejmowała coraz większą liczbę osób. W sytuacji funkcjonowania zasady centralizmu demokratycznego o obsadzie wszelkich stanowisk decydował organ wyższej uzyskiwany w hierarchii nomenklaturowej. Administracja państwa mogła wpływać na charakter nominacji tylko poprzez pozaoficjalną sieć powiązań z sekretariatem oraz odpowiednimi wydziałami partii. One pełniły faktyczną rolę władzy wykonawczej, ustawodawczej, a nawet sądowniczej (s. 91). Realna władza należała do aparatu partyjnego, tj. sekretariatu i wydziałów komitetu, który dokonywał selekcji i wyznaczał tylko jedną osobę do objęcia danego stanowiska.

Wskazuje się, że nomenklatura posiada swobody kodeks zachowań. W odniesieniu do swoich przełożonych nie wolno było przyznać się do popełnionego błędu. W przypadku konieczności złożenia wyjaśnień w formie tzw. samokrytyki należało zawsze konstruować zdania w pierwszej osobie liczby mnogiej („my”), a nie pojedynczej („ja”). Należało także stwarzać wrażenie osoby bardzo zapracowanej, która jednak panuje nad swoimi obowiązkami dzięki dobrej organizacji zadań. W stosunku do podwładnych należało wydawać polecenia w sposób zawołany, tj. bez jasnego zdefiniowania kto odpowiada za daną decyzję. Należało także utrzymywać stan poczucia niepewności, tzn. tworzyć iluzoryczne zagrożenia, a następnie wykorzystywać je wobec podwładnych, a także nigdy nie podawać źródeł informacji, aby stworzyć wrażenie, że „my często o wszystkim wiemy”.

Próbę radykalnego zreformowania systemu nomenklaturowego podjął Michaił Gorbaczow po objęciu funkcji sekretarza generalnego partii w marcu 1985 r. Postawił jako główne dwa cele: 1. Utrzymanie wiodącej roli KPZR, przy jednoczesnym zreformowaniu, unowocześniania i odmłodzenia partii, 2. Zwiększenie roli struktur państwowych. W 1988 r. doprowadził do zlikwidowania wydziałów gospodarczych w apa-

racie partyjnym, następnie ograniczył zasadę centralizmu demokratycznego, w 1989 r. ograniczył zakres nomenklatury poprzez likwidację wykazów obejmujących najniższe stanowiska kierownicze oraz inteligencję humanistyczną i naukowo-techniczną.

W elicie władzy centralnej 85% członków było narodowości rosyjskiej. W 1986 r. Gorbaczow podjął wyzwanie radykalnej przebudowy gospodarczej kraju (pierestrojki); spotkało się ono z krytyką najwyższych organów partii (s. 106).

Wśród oponentów budowy nowego ładu byli m.in. Jegor Ligaczow i Borys Jelcyn. Na początku 1991 r. załamały się reformy polityczne realizowane przez Gorbaczowa. Ważne w tym czasie były ujawniające się tendencje niepodległościowe w wielu republikach związkowych. W 1991 r. w referendum ogólnopństwowym opowiedziano się za utworzeniem urzędu prezydenta, wybieranego w wyborach powszechnych. W wyborach tych zwycięstwo odniósł Borys Jelcyn, uzyskując 57% poparcia wyborców. W ślad za tym ujawniły się tendencje odsunięcia od władzy decydentów partyjnych na drodze przewrotu, co stało się w dn. 19–21 sierpnia 1991 r. Prezydent korzystając z posiadanych uprawnień podjął mocą dekretu decyzję o rozwiązaniu KPZR oraz podporządkował sobie wszystkie centralne ministerstwa i urzędy, włączając w to siły zbrojne, MSW i KGB. Po wydarzeniach sierpniowych liczni członkowie dawnej nomenklatury państwowo-partyjnej przechodzili na stronę Borysa Jelcyna, a w tym bliscy współpracownicy Michaiła Gorbaczowa.

Prezydentura Borysa Jelcyna charakteryzowała się ważnymi zmianami instytucjonalnymi oraz personalnymi na najwyższych szczeblach władzy. Wzrosło znaczenie oligarchów w życiu politycznym. Konkurencyjną siłą w stosunku do nich stanowili pracownicy struktur bezpieczeństwa. Borys Jelcyn obawiając się ich wpływów doprowadził do ich rozwiązania oraz powołania kilku niezależnych od siebie struktur.

Zauważa się w refleksji uogólniającej, że system nomenklatury gwarantował przewidywalność sprawowania władzy w Związku Radzieckim, podporządkowując elicie władzy centralnej wszystkie istotne obszary życia publicznego,

tj. administrację, wojsko, służby specjalne, organizacje społeczne, gospodarcze, kulturę naukę i religię. O zmianach w tym względzie zadecydowała samodzielna decyzja polityczna najwyższego kierownictwa partii. Działania Michaiła Gorbaczowa zburzyły hierarchię władzy oraz doprowadziły do rozpadu państwa (s. 134). Borys Jelcyn jako prezydent podejmował działania zmierzające do przywrócenia hierarchicznej struktury władzy w Rosji, ściśle wzorowanej na doświadczeniach radzieckich.

Prezentując problem konsolidacji elity władzy centralnej wyodrębnił zagadnienia: 1. Powiązania środowiskowe, 2. Ustanowienie nowych relacji z wielkim biznesem, 3. Ograniczenie pluralizmu politycznego, 4. Reforma administracyjno-terytorialna, 5. Reforma służb specjalnych. Wskazuje się tu, że wraz z dojściem do władzy Władimira Putina na najwyższych stanowiskach w Rosji pojawiło się wiele osób pochodzących z Petersburga – jego rodzinnego miasta. Wśród obserwatorów sceny politycznej nośna stała się opinia o istnieniu nowego „klanu” rządzącego państwem.

Władimir Putin w szybkim tempie zdobywał szczeble wysokiej kariery politycznej. Borys Jelcyn mianował go premierem oraz upatrywał w nim swojego następcę. W styczniu 2000 r. przejął te obowiązki. Do najbliższego otoczenia politycznego pozyskał: a) osoby, które z nim studiowały w latach 1970–1975 na uniwersytecie w Leningradzie, b) jednostki, które zdobywały wykształcenie w instytutach KGB, bądź pracowały w latach 1976–1985 w delegaturze KGB w Leningradzie i obwodzie leningradzkim, c) osoby które przebywały na terenie NRD w latach 1985–1990 w charakterze współpracowników radzieckich służb specjalnych, d) jednostki pracujące w latach 1991–1996 w rektoracie Państwowego Uniwersytetu Petersburskiego oraz Urzędzie Miasta w Petersburgu (s. 144).

Konsolidacja elity władzy centralnej dokonywała się w warunkach podporządkowania wielkiego kapitału ośrodkowi prezydenckiemu. Mimo że najbogatsi przedsiębiorcy i menedżerowie, nazywani oligarchami nie wchodzili w skład elity władzy centralnej, to ich wpływy polityczne sięgały najwyższych stanowisk państwowych. Liczni angażowali się po różnych stronach w kampanii wyborczej.

W 2001 r. parlament uchwalił ustawę o partiach politycznych, zgodnie z którą w wyborach powszechnych mogły uczestniczyć wyłącznie partie posiadające przynajmniej 10 tys. członków. Wybory parlamentarne w grudniu 2007 r. stanowiły swoisty test społecznej popularności Putina oraz członków elity władzy centralnej z nim związanej. Jednym z wyzwań ujawniających się przed prezydenturą była reforma władzy państwowej, a w tym zatrzymanie procesu dezintegracji państwa. Pod koniec lat 90. istniała słaba zależność władzy regionalnej od federalnego centrum. Jedne z pierwszych decyzji prezydenta dotyczyły wprowadzenia mechanizmów służących centralizacji systemu terytorialno-administracyjnego. Początkowo Putin przewidywał utworzyć swoisty zwornik pomiędzy szczeblem federalnym a regionalnym, przy jednoczesnym osłabieniu pozycji szefów regionów. Służyło temu powołanie pełnomocnych przedstawicieli prezydenta w utworzonych siedmiu okręgach federalnych, do którego doszło po zaprzysiężeniu Władimira Putina. Przedstawiciele ci podlegali bezpośrednio prezydentowi oraz wchodzili w skład elity władzy centralnej.

Zauważa się, że w ciągu 8 lat prezydentury udało się Władimirowi Putinowi zażegnać widmo dezintegracji państwa. Wprowadzone przez niego rozwiązania instytucjonalne wzmocniły centralizm oraz zintegrowały system władzy federalnej i regionalnej. W reformowanym ładzie instytucjonalnym państwa umocnieniu uległa pozycja ministrów w rządzie, a pewnym osłabieniu rola premiera i wicepremierów. W nowym systemie administracyjnym decydujący wpływ na politykę rządu uzyskał prezydent. Reforma rządowa spowodowała marginalizację polityków uznawanych dotąd za czołowych przedstawicieli elity władzy (s. 176).

Wskazuje się w wykładzie, że w konsolidacji elity władzy centralnej w latach 2000–2008 dużą rolę odegrały rosyjskie służby specjalne, nazywane też resortami siłowymi. Władimir Putin był w Petersburgu ich prominentnym przedstawicielem. Do momentu przejścia przez niego obowiązków prezydenckich do służb w Rosji powołani byli liczni przedstawiciele wywodzący się ze środowiska petersburskiego, im powierzono stanowiska kierownicze.

Prezentując w wykładzie zmiany strukturalne w elicie władzy centralnej wyodrębniono zagadnienia: 1. Charakterystyka społeczno-demograficzna, 2. Mechanizmy rekrutacji, 3. Wewnętrzna cyrkulacja, 4. Frakcje i grupy interesów. Zauważa się, że w czasach radzieckich, jak i poradzieckich liczebność elity nie przekraczała bariery 30 osób (s. 187). Zarówno w pierwszym, jak i drugim okresie początkowe lata nowego systemu politycznego sprzyjały młodym osobom, które w krótkim czasie awansowały na drodze kariery. W 2008 r. wraz z wyborem nowego prezydenta doszło do typowego zjawiska obniżenia średniej wieku elity. Większość elity władzy centralnej funkcjonującej w czasie rządów Putina urodziła się na początku lat 50. XX w. Objął on urząd prezydencki w wieku 48 lat. Członkostwo kobiet w elicie wtedy było epizodyczne (s. 191).

Kobiety zajmowały kierownicze stanowiska w związkach zawodowych, ministerstwach kultury, spraw socjalnych i gospodarki. Całkowicie były wyłączone z obszaru tzw. twardego bezpieczeństwa i spraw wewnętrznych.

W elicie lat 2000–2008 znalazło się wiele osób, które ukończyły więcej niż jeden kierunek studiów. Drugi fakultet służył najczęściej podniesieniu kompetencji w wykonywaniu pracy zawodowej, a w tym zwłaszcza w zakresie zarządzania, administracji, ekonomii, osobny system kształcenia obejmował wojsko i milicję; często adepci tych instytucji kończyli wcześniej studia: matematyczne, lingwistyczne, prawne. Ponad połowa władzy centralnej z lat 2000–2008 legitymowała się edukacją wojskową i milicyjną.

Analiza strukturalna elity władzy ujawnia, że co piątą jej przedstawiciel zajmował wysokie stanowiska w radzieckiej nomenklaturze partyjno-państwowej, a w tym w Komsomole (Komunistycznym Związku Młodzieży). Zauważa się, że w procesie rekrutacji elity radzieckiej i rosyjskiej istotną rolę odgrywało zjawisko klientelizmu, czyli układu nieformalnych zależności, w którego ramach wpływowi decydent polityczny rozciągał opiekę nad pewną grupą osób w zamian za poparcie polityczne.

Początki takich grup tworzyły się w ZSRR i Rosji ze względu na wspólne doświadczenie zawodowe bądź znajomości z czasów studiów.

W systemie edukacyjnym ZSRR, jak i poradzieckiej Rosji, największym prestiżem cieszyły się uczelnie moskiewskie.

Ich absolwenci zdobywali też najwyższe stanowiska w instytucjach państwowych i partyjnych. Po 2000 r. zaczęli dominować absolwenci uczelni petersburskich, a zwłaszcza prawnicy z uniwersytetu (ukończyło studia te dwóch prezydentów, przewodniczący parlamentu, kilku ministrów i dyrektorów służb federalnych).

Wskazuje się w wykładzie, że w ograniczonym zakresie w czasach radzieckich występowało zjawisko nepotyzmu; przybrało ono na sile po rozpadzie ZSRR, m.in. niemało osób było powiązanych więzami rodzinnymi z Borysem Jelcynem. Jego córki Tatiana i Jelena zajmowały stanowiska doradcze prezydenta (s. 198).

Zauważa się, że trudności z określeniem ustroju politycznego powstałego w Rosji po rozpadzie ZSRR („pół-demokracja”, „pół-autorytaryzm” itp.) stwarzają trudności w jednoznacznej ocenie wpływu powiązań nepotystycznych na stabilność systemu rosyjskiego i konsolidację tamtejszej elity politycznej. Dynamika zmian personalnych zachodzących w rosyjskiej elicie władzy centralnej nie przystaje do żadnego z istniejących schematów teoretycznych. Wraz z dojściem do władzy Władimira Putina ujawniła się rzeczywistość „błyskotliwych karier” osób, wywodzących się ze struktur państwowych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne kraju. Zmiana na urządzie prezydenckim w maju 2008 r. nie wpłynęła w znaczący sposób na kształt rosyjskiej elity władzy centralnej, mimo częściowej rotacji personalnej (s. 223).

Prezentując w wykładzie problem ewolucji postaw elity wyodrębniono analityczne zagadnienia: 1. Specyfika programu politycznego Władimira Putina, 2. Stosunek do demokracji, 3. Wizja modernizacji społeczno-gospodarczej, 4. Miejsce Rosji w stosunkach międzynarodowych. Wskazuje się tu, że w czasie prezydentury Władimira Putina zanikł w rosyjskiej elicie władzy centralnej pluralizm światopoglądowy. Po rozpadzie Związku Radzieckiego hasła wzywające do rozwoju rzeczywistości demokratycznej zyskiwały akceptację elit politycznych oraz szerokich kręgów społeczeństwa. Z upływem czasu społeczeństwo zaczęło ujawniać

zmęczenie transformacją ustrojową, a w tym głoszeniem haseł o wartościach demokratycznych. Dmitrij Miedwediew zdystansował się od wizji rozwoju rosyjskiej demokracji (s. 237). W programie modernizacji Rosji ogłoszonym przez elitę władzy centralnej w latach 2000–2008 ważne miejsce wyznaczono wzrostowi gospodarczemu, co też wyznaczało jej pozycję w stosunkach międzynarodowych.

W *Zakończeniu* wykładu wskazuje, się że re-integracja elity władzy centralnej dokonała się w Rosji w wyniku jej nomenklaturyzacji. Integralną część wykładu stanowią *aneksy*, które stanowią: *Kalendarium wydarzeń (2000–2008)* *Skład osobowy elity władzy centralnej*, *Biografie członków elity władzy centralnej*. Starannie zgromadzono i ukazano też materiały źródłowe oraz literaturę przedmiotu, odbijające rozpoznawane kwestie poznawcze (s. 311–353).

Prezentowana książka jest wartościowym studium rosjoznawczym, dostarcza bogatej wiedzy faktograficznej oraz eksplanacyjnej o przemianach ustrojowych, a w tym politycznych w Rosji w latach 2000–2008. Szczególna jej wartość poznawcza zawiera się w: 1. Ukazaniu obrazu współczesnej transformacji ustrojowej, dokonującej się w Rosji, 2. Przedstawieniu specyfiki kształtowania się i funkcjonowania rosyjskich elit władzy centralnej, 3. Wskazaniu podstawowych wartości rosyjskiej kultury politycznej, a w tym zwłaszcza prezentowanej przez ludzi władzy, 4. Systemowym określeniu zjawisk i procesów generujących rzeczywistość zdobywania, sprawowania i utrzymywania władzy w państwie, 5. Odniesieniu obrazu rosyjskich przemian ustrojowych, a w tym kształtowania się i funkcjonowania elit władzy centralnej do klasycznych ujęć teoretycznych, do wzorów i paradygmatów.

Studium to zasługuje na dużą uwagę rosjoznawców, analityków przemian ustrojowych, teoretyków i architektów współczesnego życia politycznego.

Andrzej Chodubski

Przemysław Jan Sieradzan, *Czerwonobrunatni. Sojusz radykalizmu lewicy i prawicy w Rosji współczesnej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010, ss. 427.

Jednym z charakterystycznych zjawisk współczesnego świata jest zacieranie się granic między zjawiskami kulturowymi, uznawanymi dotąd za przeciwstawne, m.in. między prawdą i kłamstwem, rzeczywistością a spektaklem, informacją a dezinformacją, osobowością a wykreowanym wizerunkiem, swoimi a obcymi, oraz między państwami, partiami politycznymi. Szczególną egemplifikację tej rzeczywistości stanowią przemiany kulturowe, a w tym w życiu partyjnym zachodzące w Rosji. Problem ten znalazł oblicze w prezentowanym studium, w którym uwagę skoncentrowano na analizie współczesnych radykalnych ugrupowań lewicowych i prawicowych.

Istotę problemu prezentuje się w 6 rozdziałach, zatytułowanych kolejno: I. Geneza sojuszu ekstremów w Rosji, II. Formowanie się opozycji antyliberalnej i kryzys konstytucyjny 1993 roku, III. Synkretyczny ekstremizm Partii Narodowo-Bolszewickiej, IV. Neoimperializm Aleksandra Dugina, V. Neoimperialny socjalizm tygodnika „Zawtra”, VI. Osmoza komunizmu i mocarstwowego patriotyzmu.

Wykład poprzedzają *Przedmowa* i *Wprowadzenie*, gdzie podkreśla się nośność problemu badawczego, jego specyfikę metodologiczną, problemu pozyskiwania materiałów źródłowych itp.

W *Przedmowie* wskazuje się, m.in. *Książka traktuje o drażliwej i delikatnej materii, dotyczącej działalności skrajnie radykalnych i przeciwstawnych ugrupowań politycznych, które łączy negatywny i nieprzejednany stosunek do zachodniego modelu państwa i społeczeństwa* (s. 12).

We *wprowadzeniu* podkreśla się, że wybór tematu *monografii został podyktowany przekonaniem autora o istotnej roli, jaką w myśli i praktyce politycznej Federacji Rosyjskiej odgrywa zjawisko konwergencji nurtów ideologicznych kojarzonych z lewicą i prawicą, powszechnie uważanych za biegunowo przeciwne i wrogie sobie nawzajem. Fenomen wykraczania poza tradycyjne podziały sceny politycznej,*